

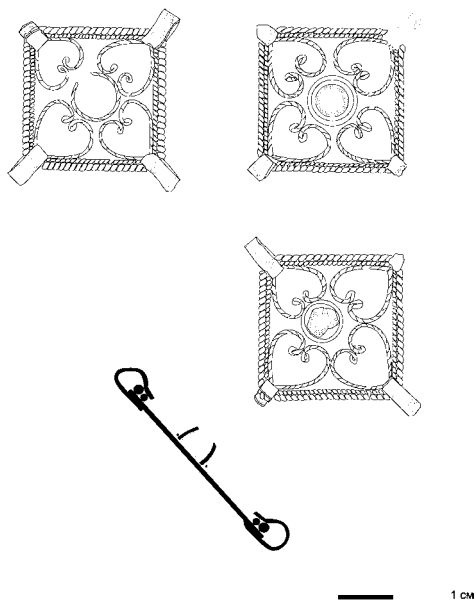
СРЕДНОВЕКОВЕН СРЕБЪРЕН НАКИТ ОТ ФОНДА НА НИМ

Мариела Инкова

През 2001 г. НИМ откупи три метални елемента от накит, произхождащ, според приносителя, от зоната на Северно черноморското ни крайбрежие¹. По своята форма, украса, изработка и начин на прикрепване те са идентични. Представяват тънки квадратни пластинки, откъм лицето рамкирани от два реда двойно усукани телчета с кръгло сечение, външното по-едро (обр. I-II). В четирите ъгъла на вътрешното поле са разположени сърцевидни мотиви с извити във вътрешността краища. В центъра, вложено в цилиндрично гнездо и обрамчено при основата

с гладко телче, изпъква полусферично камъче от синьо стъкло. Така композирана украсата напомня четирилистна розета, вписана в квадрат. При една от пластинките цилиндричното гнездо с вградено камъче липсва, останало е само усуканото при основата му телче. В четирите ъгъла върху усуканите телчета са монтирани по един петлик за закрепване чрез пришиване. Размери: 1,35 x 1,40 см, дебелина (пластина с външната рамка) 0,08 см; 1,41 x 1,45 см, дебелина (пластината с външната рамка) 0,09 см; 1,46 x 1,40 см, дебелина (пластина с външна рамка) 0,08 см.

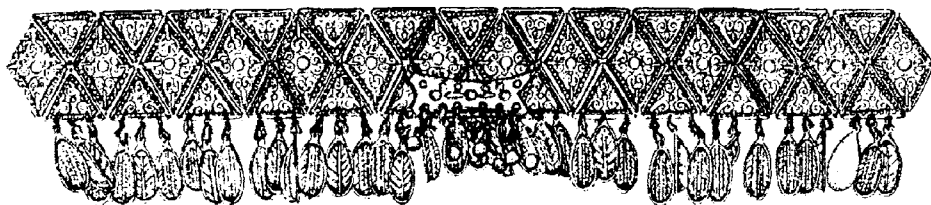
Микроскопските наблюдения сочат, че и трите елемента са изрязани от пластина от сребърна сплав с дебелина 0,02 см. Всички телчета са апликирани чрез спояване. Тези, които оформят сърцевидните мотиви имат правоъгълно сечение и са слабо усукани. Петлиците са изработени от свободно огъната правоъгълна ивичка, широка 0,19 см. Откъм лицето петите са споени върху двойната рамка, а откъм гърба – върху самата пластинка. Гнездото е изработено от цилиндрично огъната правоъгълна ивичка със застъпващи се

Обр. I. Сребърни позлатени пластини от НИМ

Обр. II. Сребърни позлатени пластини от НИМ (сн. Р. Колев)

Обр. III. Прочелник от гроб 4, некропол Кръстеви до Просек (по Е. Манева)

споени краища. Следите от живачна позлата върху пластичната украса от споени телчета и върху петлиците свидетелстват, че позлатата е извършена на последния етап от изработката на елементите.

Сред старобългарските накити подобни пластини за сега не са известни, което естествено поставя проблема за тяхното функционално предназначение, конструкция и датировка. Споените в ъглите им петлици подсказват тяхното прикрепване чрез пришиване върху органична материя – най-вероятно текстил. Данните от унгарските некрополи от периода на завоюване на Родината сочат използването на ромбовидни, квадратни с прави или конкавно извити страни апликации най-често като

декорация на пазвата² или като прочелници³. Сред старобългарските накити ромбовидни пластинки, композирани в три реда с триъгълни, са част от прочелник, открит в гроб 4 от некропола Кръстеви до Просек, датиран в края на X-началото на XI в (обр. III)⁴. Същата функция, като част от прочелници, имат и квадратните пластинки, монтирани в редица като ромбове от прочелниците от Марикостиново, Петричко (обр. IV)⁵, от Гоцеделчевско (края на X-средата на XI в)⁶ и от средновековен Средец (XI в.)⁷. Предвид данните от средновековната българска традиция на употребата, като накити за глава, на диадеми и прочелници, част от които съставени от различни по форма (квадратни, правоъгъл-

Обр. IV. Прочелник от Марикостиново, Петричко (сн. Р. Колев)

Обр. V, 1–3. Възстановка (худ. Е. Бояджиева)

ни, ромбовидни, конусовидни, пирамидални, полусферични, кръгли и триъгълни) апликации⁸, допускаме за най-вероятно разглежданите пластинки да са част от съставен прочелник. Монтирани в редица от квадратчета (обр. V, 1), те напомнят долната част от накита на киторката Доя от Земенския манастир (XIV в.), както и прочелниците от пришити една до друга четириъгълни апликации от некрополите в Калиакра и при с. Янтра, Горнооряховско (XIII-XIV в.)⁹. Пришиването им обаче не през дупчици, а посредством стърчащи извън ъглите петлици, пречи на плътното подреждане на пластинките върху текстила. Това обстоятелство предполага възможното им пришиване диагонално, като редица от ромбчета в средата на текстилна лента (обр. V, 2). Така наредени те възпроизвеждат средната редица пластинки на прочелниците от Кръстеви, Марикостиново, от Гоцделчевско и от средновековен Средец. Една миниатюра от ръкописа Coislin 79 от XI в., съхраняван в Парижката национална библиотека, представя изображение на византийска императрица, чиято корона от двете страни е съставена от шахматно на-

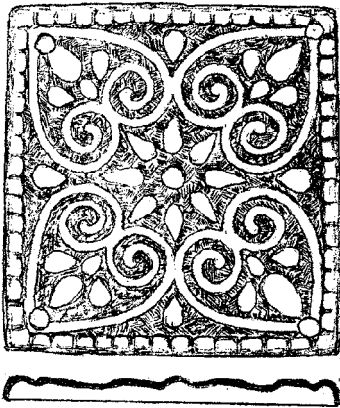

редени апликации (обр. VI)¹⁰. Следването на този образец предлага друга възможна конструкция – шахматното им пришиване върху широка 3,50 см текстилна лента, оцветена в открояващ ажурно въздействащите позлатени пластинки цвят (обр. V, 3). Не е изключено да бъдат съчетани с други апликации, украсени в същия стил.

В орнаментално отношение пластинките възпроизвеждат един твърде разпространен за художествения репертоар от X-XI в. мотив на розета с четири сър-

Обр. VI. Миниатюра от ръкописа *Coislin 79*, съхраняван в Парижката национална библиотека, XI в. (по J. Ebersolt)

Обр. VII. Квадратна пластина от прочелника от Марикостиново, Петричко

цевидни листа, вписана в квадрат. Среща се най-често в украсата на ръкописите, върху обкови на евангелия и др¹¹. В старобългарската металопластика от посочения период идентична украса имат споменатите по-горе квадратни пластинки от прочелниците от Марикостиново (обр. VII), от Гоцелчевско и от средновековен Средец. Лицето им е покрито с линейно-

Обр. VIII. Апликация от Саркел, без мащаб (по О. Артамонова)

пластична растителна композиция, изградена от четири диагонално разположени сърцевидни рамки, във вътрешността на които израства палметка. Инкрустираното в центъра стъкло, тук е заместено от изпъкнала розета. Отликата обаче е в техниката на изпълнение. Изработени чрез отпечатване върху матрица, всъщност те представляват, предназначена за масовия пазар, бърза и евтина имитация на продукцията на елитарните ателиета, работещи чрез спояване на предварително изработени от благороден метал отделни детайли като гладки, усукани или назърнени телчета, гранули и др. Продукт на такова ателие е една сребърна апликация, открита в гроб 12 от некропола в двора на градището (между двата рова, ограждащи крепостта) на Саркел¹². В декоративно и технологично отношение тя е идентична на пластинките от НИМ (обр. VIII). Има квадратна форма, а пластичната украса върху лицето ѝ е оформена чрез споени телчета. Композицията напомня четирилистна розета, вписана в двойна квадратна рамка. В четирите ъгъла са разположени по едно сърцевидно листо с извити във вътрешността краища на телчетата, а в центъра – кръгче. Липсва инкрустираното стъклено камъче. Отликата е единствено в разположението на петлиците. Тук те са споени по две двойки на две срещуположни страни. Погребеният женски индивид от гроб 12 е с глава на ЮЮЗ, а сред останалите находки са сребърна халка, фрагмент от стъклена гривна и кехлибарено

бипирамидално мънисто. О. Артамонова свързва некропола с ранния хазарски период на Саркел, а сребърната апликация датира не по-късно от X в¹³.

Приведената пряка аналогия аргументира производството на пластинките от НИМ в същия период. Един поглед върху българската средновековна бижутерия сочи честото използване на техниките на спояване на гранули, гладки, усукани и на зърнени телчета, и инкрустацията на стъкло в украсата на гривни, пръстени, обеци от втората половина на X-XII в. Това обстоятелство до известна степен мотивира по-широка датировка, обхващаща периода втората половина на X-XI в. От друга страна, една по-тясна и по-ранна датировка, съобразена с идентичната апликация

от Саркел в X в., веднага поставя въпроса за местопроизводството на разглежданите пластини. На фона на характерното за старобългарската металопластика от X в. бързо производство от евтини сплави на лети или формовани върху матрица накити и елементи към облеклото, сребърните позлатени пластини от НИМ представляват едно изключение. Те са и без пряк паралел на територията на българската държава. По-сложната техника на изработка и благородният метал, допускат възможността да са дело на византийско или българско ателие, работещо под византийско влияние, чиято вече тиражирана продукция откриваме в медните пластини от Марикустиново и от Гоцелчевско, възпроизвели същия мотив, но чрез отпечатване.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ НИМ инв. № 46 549. Изказвам искрената си благодарност на н.с. М. Йосифова за възможността да публикувам паметника.
- ² The Ancient Hungarians. В., 1996, 91-92, fig. 7; 216, fig. 1; 265-266, fig. 22.
- ³ Ibidem, 230-231, fig. 4.
- ⁴ Манева, Е. Средновековната некропола “Кръстеви” – ископувања 1992-1994. – Macedoniae Acta Archaeologica, Скопје, 1996, бр. 14, 185-200; Манева, Е. Средновековната некропола “Кръстеви”. Скопје, 2000, 44-51, сл. 28, 84-85, сл. 64-64а, 88.
- ⁵ Инкова, М. Средновековни диадеми от Марикустиново, Петричко (под печат в: Проблеми на прабългарската история и култура, т. 4).
- ⁶ Григоров, В. Средновековна диадема -прочелник от Националния археологически музей. – Археология, 2004, 3-4, 61-62.
- ⁷ Щерева, И. Колективна находка от средновековни накити от София. – Археология, 1973, кн. 1, 39-40, обр. 1.
- ⁸ Бобчева, Л. Средновековен накит от Калиакра. – Векове, 1974, кн. 2-3, 97, обр. 1-5; Нешева, В. Приноси към проучване на облеклото през Втората българска държава. – Археология, 1976, 2, 23-39; Щерева, И. Цит. съч., с. 39-40, обр. 1; Димитров, Я. Църква и некропол във Външния град на Плиска (края на X-XI в.). – Плиска-Преслав, т. 7, Шумен, 1995, 58-61, обр. 10) 709,67, обр. 1342-70; Бъчваров, И. Янтренски некрополи (два средновековни некропола от XIV век при село Янтра, Горнооряховско). В. Търново, 1993, 15-17, обр. 2-5; Манева, Е. Средновековната некропола “Кръстеви” – ископувања 1992-1994, – Acta Archaeologica, Скопје, 1996, бр. 14, 185-200; Манева, Е. Средновековната некропола “Кръстеви”. Скопје, 2000, 44-51, сл. 28, 84-85, сл. 64-64а, 88; Григоров, В. Принос към проучването на старобългарската диадема (VIII-XI в.) – Археология, 2003, кн. 1, 31-36; Инкова, М. Цит. съч. (под печат).
- ⁹ Бобчева, Л. Цит. съч., 97, обр. 1-5.
- ¹⁰ Ebersolt, J. Les arts somtuaires de Byzance, P., 1923, fig. 43.
- ¹¹ Инкова, М. Цит. съч. (под печат).
- ¹² Артамонова, О. Могилник Саркела-Белой Вежи. – Труды Волго-Донской археологической экспедиции, III, М.-Л., 1963, 211, 213, рис. 145) 2.
- ¹³ Пак там, 25-27.